

Hvordan forebygge radikalisering og håndtere voldelig ekstremisme

Veileder

"Kjernen i forebygging av radikalisering og utvikling av ekstremisme er den samme som for forebygging av blant annet skolefråfall, rusproblematikk og kriminalitet. Prinsippet om å tilstrebe tidlig intervensjon gjelder særskilt her. Det inviterer til snarlig innsats på tvers av sektorene."

Trondheim kommune i samarbeid med Sør-Trøndelag fylkeskommune, Sør Trøndelag politidistrikt og PST.
Årgang 1. september 2014.

Innhold

- 1. Om veilederen**
- 2. Informasjons- og taushetsplikt – samtykke.**
- 3. Definisjoner og sentrale begrep.**
- 4. Planer, organisering og samarbeid.**
- 5. Mulige bekymringstegn.**
- 6. Mulige risiko- og beskyttelsesfaktorer.**
- 7. Tiltak.**
- 8. Hva gjør jeg ved bekymring?**
- 9. Nettsider, informasjon og lenker**
- 10. Viktige telefonnummer**

1. Om Veilederen

Denne veilederen er ment å gi informasjon om hvordan vi kan forebygge radikalisering og utvikling av ekstremisme hos unge personer. Målgruppen er ansatte i skole, barnevern, kultur og fritid som arbeider med ungdom.

I veilederen finnes noe faktainformasjon, begreper, handlingsplaner, litteratur, lenker og kontaktpersoner m.m. Tips om bekymringstegn, avklaring og mulige tiltak.

Veilederen beskriver en handlingsløype, fra bekymring til handling, - fra de lokale og relativt enkle tiltakene, til tyngre innsatser i tverrfaglig samarbeid med relevante aktører.

Bekymring på den enkelte enhet diskuteres først internt med utpekte ressurspersoner. Det vurderes om bekymringen skal meldes videre til ungdomsenheten og/ eller lokalt politi. Samarbeid med andre fagmiljø avklares, og forebyggende tiltak iverksettes.

I hovedsak benyttes eksisterende tiltak og tjenester innenfor skole, barnevern, kultur, NAV, kriminalomsorg, politi m.m. Dialog, råd, veiledning og oppfølgingsamtaler med den unge og eventuelt dennes foresatte må tilpasses utfordringene. Alvorlige bekymringer meldes av lokalt politi til Politiets sikkerhetstjeneste (PST)

2. Informasjons- og taushetsplikt, samtykke og plikt til å avverge lovbrudd.

I disse sakene gjelder de samme lovverk vedrørende samarbeid, som i alle andre saker hvor flere samarbeidspartnere er involvert. Den enkelte tjenestes lovverk og regelverk må hensyntas vedrørende deling av informasjon, og lagring av informasjon. Regler for sensitive personopplysninger kan være relevant. Unges politiske eller religiøse oppfatning er å anse som en sensitiv personopplysning, jf Personopplysningsloven § 2 (lov nr. 32/2000). Et samarbeid bør bygge på samtykke fra den unge, eventuelt dennes foreldre eller foresatte. Vi minner for øvrig om plikten til å avverge alvorlige lovbrudd.

AVVERGELSESPLIKTEN (STRL. § 139)

Med bot eller fengsel inntil 1 år straffes den som unnlater å anmelde til politiet eller på annen måte å søke å avverge en straffbar handling eller følgene av den, på et tidspunkt da dette fortsatt er mulig og det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at handlingen vil bli eller er begått. Avvergingsplikten gjelder uten hensyn til taushetsplikt.

3. Definisjoner og sentrale begrep.

Voldelig ekstremisme

Med voldelig ekstremisme menes personer og organisasjoner som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål. Den voldelige ekstremismen kan være relatert til høyreekstremisme, venstreekstremisme, ekstrem islamisme m.m.

Radikalisering

Radikalisering er en prosess som under gitte forutsetninger kan føre til at en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske og religiøse mål. Prosessen kan være svært kompleks med mange faktorer som spiller inn eller en mer enkel prosess hvor noen få faktorer blir avgjørende.

Avradikalisering

Avradikalisering er en prosess som under gitte forutsetninger kan føre til at en person i mindre grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske og religiøse mål.

Hatkriminalitet

Voldelig ekstremisme er hatkriminalitet. Hatkriminaliteten kan også omfatte trusler, skadeverk m.m. Oslo politidistrikt har utgitt en rapport om hatkriminalitet i 2013. Hendelsen i regjeringskvartalet 22.07.2011 og drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i 2001 er de mest alvorlige hatkriminalitet-sakene i Norge i nyere tid.

Nettekstremisme

Nettekstremisme er radikalisering og voldelig ekstremisme på internett. Nettekstremismen består i å fremme ekstreme ideologier og ytringer på internett, som kan rammes av straffeloven § 135 om diskriminerende og hatefulle ytringer.

4. Planer, organisering og samarbeid.

Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme.

Handlingsplanen ble utgitt våren 2014 og beskriver aktuelle utfordringer, forebyggingsstrategier, tiltak og forslag til håndtering ved bekymring.

http://www.regjeringen.no/pages/38727244/Handlingsplan-mot-radikalisering-og-voldelig-ekstremisme_2014.pdf

Lokalt samarbeid mot voldelig ekstremisme i Trondheim.

Trondheim kommune, Sør-Trøndelag fylkeskommune, Sør-Trøndelag politidistrikt og Politiets sikkerhetstjeneste (PST) er sentrale aktører i det forebyggende arbeid i Trondheim.

Politirådet i Trondheim og SLT-koordinator har ansvar for å koordinere og iverksette forebygging lokalt. Det er initiert et samarbeid med det minoritetsspråklige miljøet og andre statlige instanser. En bred, god og konstruktiv dialog er en forutsetning for og lykkes.

SLT-modellen i Trondheim. (Samordning av Lokale kriminalitetsforebyggende Tiltak)

Gjennom tverrfaglige og tverretatlige samarbeidsfora i bydelene søker vi å avdekke bekymringer i ungdomsmiljøene og iverksette tiltak. Målgruppen til SLT er unge i alderen 12 – 18 (23 ved spesielle utfordringer). I SLT fora på bydel møtes; ungdomsskole, videregående skole, barnevern, helsesøstre, kulturenhet, politi, kirkens bymisjon, 22B (treffsted i Trondheim sentrum i samarbeid med Salem menighet, Trondheim Torg og Trondheim kommune) og kirken. I enkelte møter deltar også NAV, Helse og Velferd og Næringslivet. Forebygging av voldelig ekstremisme er en del av SLT arbeidet.

Politiets sikkerhetstjeneste (PST)

PST er en særskilt polititjeneste direkte underlagt Justis- og beredskapsdepartementet. PST er en landsdekkende tjeneste med lokale enheter i politidistriktene. PST forebygger rekruttering til voldelig ekstremisme dels gjennom egne aktiviteter og dels gjennom samarbeid med andre instanser som politi og kommuner. Du kan lese mer om PST – eller tipse PST her: www.pst.politiet.no

5. Mulige bekymringstegn.

Intensjoner og motivasjon for radikaliserings og ekstremisme er ofte sammensatt: Provosere og utfordre, få oppmerksomhet for egen del – og saken. Få bekreftelse og finne venner, sosiale nettverk og identitet. Søker trygghet og støtte. Ungdomsopprør/ulovlige aksjoner, spenning, status og makt. Moralsk sjokk, reaksjon på krig, overgrep, undertrykkelse, fattigdom m.m. Stort engasjement knyttet til innvandring og flyktninger, ønsker endringer – eller å gi støtte. Press/motivasjon/påvirkning som tar utgangspunkt i det transnasjonale familieliv og nettverk.

Det finnes ingen fasit i forebyggende arbeid. Det er snakk om sammensatt motivasjon og eventuelt flere mulige bekymringstegn. Her er noen tips til mulige bekymringstegn eller signaler. Listen er ikke utfyllende:

BEKYMRINGSTEGN

Uttalelser / Ytringer

Eksempler:

Intoleranse for andres synspunkter.

Fiendebilder – vi og dem.

Konspirasjonsteorier.

Hat- retorikk.

Sympati for absolutte løsninger som avskaffelse av demokrati.

Legitimere vold.

Trusler om vold for å nå politiske mål.

Interesser/Utseende/Symbolikk

Eksempler:

Appellerer til og søker etter ekstremistisk materiale på nett.

Endrer utseende, klesdrakt m.m.

Benytter symboler knyttet til ekstremistiske idealer og organisasjoner.

Slutter på skolen, med fritidsaktiviteter m.m.

Aktiviteter

Eksempler:

Opptatt av ekstremisme på internett og sosiale medier.

Deltar på demonstrasjoner og voldelige sammenstøt med andre grupper.

Bruker trusler og vold som følge av ekstremisme.

Hat-kriminalitet.

Reisevirksomhet som kan føre til økt radikaliserings og kontakt med ekstremister.

Venner og sosiale nettver

Eksempler:

Endrer nettverk og omgangskrets.

Omgås med personer og grupper som er kjent for ekstremisme.

Omgås i grupper der det utøves trusler vold og/eller annen kriminell virksomhet.

Medlem i ekstremistiske grupper, nettverk og organisasjoner.

6 Mulige risiko- og beskyttelsesfaktorer.

	RISIKOFAKTORER	BESKYTTENDE FAKTORER
Personlige Faktorer	<p>Marginalisert/diskriminert Mangler tilhørighet/søker tilhørighet Skolerelaterte problemer Psykiske problemer Mangler kunnskap Traumatiske opplevelser Søkende etter svar Individuell sårbarhet Betrakter seg selv som offer Mangler selvkontroll/ impulsiv</p>	<p>Reflektert ungdom. Skoleflink Hobbyer eller aktiv i idrett Mestringsfølelse Robust Opplevelse av mening Selvtillit Livskvalitet God helse</p>
Familiemessige Faktorer	<p>Påvirkning av transnasjonalt familieliv og nettverk Dårlig samspill i familien Foreldre som sliter i foreldrerollen Sosiale problemer i familien Psykiske problemer i familien Rusmisbruk Fattigdom eller arbeidsledighet Vold eller annen omsorgssvikt Ekstreme sympatier hos venner, familie eller slekt</p>	<p>Ressurssterk familie Høy sosioøkonomisk status Støttende foreldre God kommunikasjon og samspill</p>
Sosiale faktorer	<p>Lav sosial status Mangler tilhørighet/søker tilhørighet Marginalisert ungdom Opplevd diskriminering Negativ påvirkning av venner Liten/ingen deltakelse i sosiale felleskap Arbeidsledig Livsstil som omfatter kriminalitet Utrygt lokalområde</p>	<p>Positiv påvirkning av venner Er i arbeid. Går på skolen Prososiale venner Deltakelse i storsamfunnet Deltakelse i organiserte eller/og uorganiserte aktiviteter. Trygt lokalområde</p>
Motivasjons-Faktorer	<p>Behov for felleskap Annerkjennelse Spennning Beskyttelse Ekstremistiske forbilder Føler at ens religion, kultur, land, nasjon m.m. er under angrep</p>	
Ideologiske og kulturelle faktorer	<p>Politisk debatt – kulturell identitet Misnøye med sosial og økonomisk urettferdighet Legitimering og rettferdiggjøring av vold for å nå mål Sympati for absolutte løsninger som avskaffelse av demokrati. Konspirasjonsteorier Polariserende fiendebilder</p>	<p>Forståelse for demokrati, valgfrihet, toleranse og respekt for mangfold. Kritisk til kilder og informasjon</p>

7. Mulige tiltak.

Det kan benyttes en rekke metoder, tiltak og tjenester innenfor ulike sektorer. Det er summen av de forebyggende innsatsene mot kriminalitet, hat-kriminalitet og voldelig ekstremisme som gir resultater. Den kommunale innsatsen koordineres gjennom SLT-modellen. Her omtales kort noen relevante tjenester, tiltak og metoder.

Samarbeid mellom tjenester og sektorer.

I *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme (2014)* legges det opp til en bred tilnærming til utfordringene. Flere av tiltakene som skisseres i handlingsplanen er enda ikke iverksatt, men det forutsettes fra Trondheim kommunes side at dette blir gjort.

Regjeringen vil gjennom Handlingsplanen styrke det forebyggende arbeid mot radikaliserings og voldelig ekstremisme, gjennom økt kunnskap, mer samarbeid og bedre koordinering. Innsatsen må styrkes på tvers av fagområder og samfunnssektorer. Målet er å fange opp personer i risikozonen så tidlig som mulig, og møte dem med tiltak som virker. Hvert tiltak i handlingsplanen tilligger ett departement, mens koordineringsansvaret ligger hos Justis- og beredskapsdepartementet.

I kommune, fylkeskommune og stat er følgende tjenester sentrale:

Utdanningssektoren ved skolene.

Kultur- og fritid

Barnevern, herunder helsetjenestene organisert under barnevernet og uteseksjonen.

NAV

IMDI

Justissektoren, PST, politi, kriminalomsorg, konfliktrådet m.m.

Individuell handlingsplan

Tiltak og tjenester kan med fordel samles i en individuell handlingsplan.

Dialog som metode

Dialog er en sentral metode for å forebygge voldelig ekstremisme. Dialog som metode er godt kjent fra kriminalitetsforebyggende arbeid blant barn og unge – i kommune og politi. Dialog gir gode relasjoner, forståelse og respekt, som igjen sikrer god forebygging, endring og trygghet – uten ekstremisme.

Bekymringssamtalen

Bekymringssamtalen er mye benyttet av politiet i arbeidet med unge lovbrytere.

Bekymringssamtalen blir også, i en videreutviklet utgave, benyttet i arbeidet med å forebygge voldelig ekstremisme. Sør-Trøndelag politidistrikt kan gjennomføre samtaler alene, i samarbeid med Trondheim kommune og/eller andre instanser. Du kan lese mer om bekymringssamtalen i en veileder fra Politidirektoratet.

https://www.politi.no/vedlegg/rapport/Vedlegg_2333.pdf

Megling og forsoning

Konflikter og overgrep bør følges opp med megling og forsoning mellom partene gjennom skolemegling, konfliktråd og/eller oppfølgingsteam.

Tett oppfølging over tid.

Trondheim kommune har organisert oppfølgingsarbeidet for de mest utsatte barn og unge gjennom Uteseksjonen.

Foreldreveiledning og nettverk

Foreldreveiledning og foreldrenettverk kan etter behov etableres lokalt, regionalt eller sentralt.

Exit- og avradikaliseringsprogrammer

Det er per dato ikke aktive exit- og avradikaliseringsprogrammer i Norge. Trondheim kommune har arbeidet med exit metodikk overfor voldsutøvere, men det er usikkert om dette kan overføres til radikaliseringsprosesser. Politidirektoratet (POD) arbeider med å utvikle exit strategier.

Politiets forebyggende- og mangfoldskordinator.

Vil ha ansvar for å følge opp kontakt med moskeer og minoritetsspråklige miljø, og være bindeledd mellom kommunale/fylkeskommunale tjenester og politiet.

Oppfølging av personer som har deltatt i kamphandlinger i utlandet (fremmedkrigere)

Rutiner for varsling til kommunene utarbeides av PST.

Kommunens psykososiale kriseteam vil få en rolle i dette arbeidet, støttet av RVTS.

8. Hva gjør jeg ved bekymring?

TRINN	HANDLING	ANSVARLIG
1	<p>Gå i dialog med den unge.</p> <p>Ansatte som er bekymret for og/ eller blir oppsøkt av ungdom "kartlegger" mulige bekymringstegn. Drøft eventuelt bekymringene med kollegaer. (se mulige bekymringstegn pk 5)</p>	Ansatte
2	<p>Drøft bekymringen</p> <p>Hvis den unge går på skolen, drøftes bekymringen med ledelsen og eventuelt pedagogiske og faglige ressurser på skolen. En ansatt på hver enhet har ett hovedansvar for å følge opp disse drøftingene ved behov.</p>	Ledelsen Skolen Enheten
3	<p>Meld bekymringen.</p> <p>Skolen eller enheten kan drøfte saken anonymt med barnevern og/eller lokalt politi. Det sendes eventuelt bekymringsmelding til barnevern og/eller politi.</p>	Skolen Enheten Barnevern Politi
4	<p>Bekymringsamtale.</p> <p>Hvis flere instanser er bekymret for radikaliserings, hatkriminalitet og ekstremisme kan politiet følge opp med en bekymringsamtale med den unge og foresatte. Alvorlige bekymringer meldes videre til PST av lokalt politi.</p>	Politi Barnevern Foresatte
5	<p>Tverrfaglig samarbeid.</p> <p>Hvem koordinerer arbeidet rundt ungdommen? Lag en plan for å arbeide helhetlig med den unge.</p>	Aktørene på tvers av sektorene / SLT
6	<p>Oppfølging.</p> <p>Oppfølging av tiltakene i planen. Relasjonsbygging og mentorordninger for å få hjelp til å finne alternativt miljø, jobb, skole, bolig, idrett, nye rutiner, nettverk og sosial deltakelse. Inkluder foresatte i arbeidet.</p>	Aktører på tvers av sektorer Tillitspersoner Foresatte
7	<p>Meld bekymring til PST</p> <p>Ved fortsatt bekymring meldes saken PST av det lokale politiet hvis ikke dette er gjort tidligere.</p>	Politi PST

Inkludering, mestring og opplevelse av tilhørighet

Kjernen i forebygging av radikaliserings og utvikling av ekstremisme er den samme som for forebygging av blant annet skolefravær, rusproblematikk og kriminalitet. Dette handler om at vi i alle områder av samfunnet må arbeide for å motvirke utstøtelsesmekanismer i hverdagslivet til alle barn og unge. Vi må arbeide aktivt for å forhindre at noen føler at de står på utsiden av det "store gode fellesskapet". Vi må forsøke å bidra til at unge utvikler et selvbilde og en identitet knyttet til å være del av fellesskapet og ikke et marginalisert og/eller ekstremistisk miljø.

Tidlig intervensjon

Prinsippet om å tilstrebe en tidlig intervensjon gjelder også her. Det er mye mer utfordrende og ressurskrevende å iverksette tiltak når ekstreme holdninger og verdier har fått dypt feste i enkeltpersonen, og en eventuell avradikalisering innebærer å bryte med egen sosiale tilhørighet, identitet og internaliserte normer.

Ressurspersoner på de enkelte enheter:

Alle ungdomsskoler og videregående skoler har utnevnt en kontaktperson for ansatte gruppen. Denne skal vurdere om bekymringen fra ansatte er av en slik karakter at melding gis videre i tiltaksplanen.

For ungdomskolene er sentral ressursperson knyttet til skolestab hos rådmannen. Hver enkelt ungdomsskole utpeker en kontaktperson.

Sentral ressursperson for videregående skole er knyttet til fagenhet for videregående opplæring i stab hos fylkesskolesjefen.

For den enkelte videregående skole vil ansvaret ligge til leder for elevdemokrati og helhetlig læringsmiljø.

Kulturenheten har oppnevnt en kontaktperson som vil være diskusjonspartner for ansatte på kulturhus og fritidsklubber før bekymringen går videre.

Barnevernet har en kontaktperson som er diskusjonspartner for hele byen, tilknyttet Uteseksjonen.

Lokalt politi har oppnevnt en forebyggende kontaktperson.

De sentrale ressurspersoner vil få relevant faglig oppdatering.

9. Nettsider, informasjon og lenker.

SLT arbeidet i Trondheim kommune.

Dette er nettsiden til SLT i Trondheim kommune. Her finnes informasjon om arbeidet med utsatte unge og annen informasjon om SLT. www.trondheim.kommune.no/slt/

Informasjon fra departementene.

Dette er nettsiden til departementene med informasjon om radikaliserings og voldelig ekstremisme. Nettsiden er for deg som ønsker hjelp, råd eller kunnskap om radikaliserings og voldelig ekstremisme. Den kan være nyttig for ansatte i skoler, barnevern og politi, eller for andre som jobber med ungdom, foreldre og de unge selv.

www.radikalisering.no

Forebygging av terrorisme og annen kriminalitet – rapport.

Professor ved Politihøgskolen, Tore Bjørgo, har gitt ut en kortfattet rapport, *Forebygging av terrorisme og annen kriminalitet*, hvor han presenterer strategier og en helhetlig modell for forebygging av terror, voldelig ekstremisme og kriminalitet. (Politihøgskolen 2011:1). Du finner rapporten her:

http://brage.bibsys.no/politihs/bitstream/URN:NBN:nobibsys_brage_17097/1/forebygging%20av%20terrorisme.pdf

Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett – rapport.

Rapporten gir ny innsikt på et felt som hittil har fått begrenset oppmerksomhet i Norge og internasjonalt. Betydningen av internett og sosiale medier har vært undervurdert når det gjelder radikaliserings og rekruttering til ekstremisme. Mye tyder på at internett kan redusere avstanden mellom tanke og handling. Du finner rapporten fra Politihøgskolen (2013:1) her:

http://brage.bibsys.no/politihs/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_43577/1/forebygging_av_radikalisering.pdf

Alvorlige hendelser i utdanningsinstitusjoner – veileder

Utdanningsdirektoratet og Politidirektoratet ga høsten 2013 ut veilederen *Alvorlige hendelser i barnehager og utdanningsinstitusjoner. Veiledning i beredskapsplanlegging*. I veilederen defineres en alvorlig hendelse som en tilsiktet hendelse der våpen eller annen form for vold brukes eller trues med å tas i bruk. Du finner veilederen her:

http://www.udir.no/Upload/Laringsmiljo/Beredskap/UDIR_Veileder%20Alvorlige%20skolehend_web.pdf

Det kan skje igjen – rapport

Rapporten kommer med forslag til hvordan skolen systematisk og helhetlig kan arbeide mot rasisme, antisemittisme og diskriminering på bakgrunn av elevens etniske, religiøse eller kulturelle tilhørighet. En arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet la fram rapporten i 2011. Du finner rapporten her:

http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Grunnskole/Eidsvagutvalget/Eidsvag_rapport_Det_kan_skje_igjen.pdf

Tilgjengelige, tøffe og trygge? Forebygging av kriminalitet på internett – rapport

Unge nettbbruk er omfattende. Mobbing, hatefulle ytringer, trusler, lovbrudd og nettekstremisme forekommer. Redd Barna og SaLTo ga ut rapporten i 2013. Du finner rapporten her:

<http://www.salto.oslo.kommune.no/getfile.php/Salto%20%28PROSJEKT-SALTO%29/Internett%20%28PROSJEKT-SALTO%29/Dokumenter/Rapport%20Nett%20er%20fett-%20Redd%20Barna-SaLTo.pdf>

VINK – Veilednings- og rådgivningscenter i København

VINK er en veilednings- og rådgivningsenhet i København kommune som jobber med å forebygge radikaliserings og ekstremisme. Enheten bistår ansatte som jobber med unge i København. Det er et nært samarbeid med SSP, jf SaLTo i Oslo. Du kan lese mer om VINK her:

<http://www.kk.dk/da/om-kommunen/indsatsomraader-og-politikker/tryghed/vink>

VINK – Dialog der nytter (inspirasjonshefte)

I heftet er det samlet emner og metoder fra opplæringsprogrammet i København kommune for ansatte som jobber med unges radikaliserings. VINK (se over) ga ut heftet i 2014. Du finner heftet her:

<http://www.salto.oslo.kommune.no/getfile.php/Salto%20%28PROSJEKT-SALTO%29/Internett%20%28PROSJEKT-SALTO%29/Dokumenter/Dialog-der-nytter-VINK%20-K%C3%B8benhavn.pdf>

Danske håndbøker

Social- og integrationsministeriet i Danmark har gitt ut 5 små håndbøker i forebygging av ekstremisme. Målgruppe for bøkene er ansatte i kommunen, politiet og frivillige organisasjoner som jobber med unge. Du finner håndbøkene her:

<http://www.sm.dk/Temaer/DemokratiOgIntegration/ForebyggelseAfEkstremisme/viden-vaerktoejer/haandboeger/Sider/default.aspx>

10 Viktige telefonnummer.

SLT – koordinator Trondheim kommune	952 63 621
Uteseksjonen Trondheim kommune v/ Abdelkrim Essahli	952 63 795
Politiet v/ Forebyggende - og Mangfoldskoordinator	73 89 90 90 / 02800
Skolerådgiver Trondheim kommune v/ Gunnar Wibe	924 39 895
Rådgiver i Fagenhet for videregående opplæring v/ Martin Pütz	470 56 826
Kulturenheten Trondheim kommune v/ Tonje Braa	917 60 161

Denne veileder er et sammendrag av tiltak i Regjeringens Handlingsplan og SaLTo sekretariatet hos Oslo kommune, tilpasset lokale forhold i Trondheim.